I

Introducere

1. Prezentare generală

Pornind de la observaţiile din lucrările tradiţionale româneşti (v. Densusianu 1961; Rosetti 1968; Dragoş 1995; Todi 2001; Sala 2006 i.a.), conform cărora ordinea cuvintelor (fie într-o privire de ansamblu, fie prin raportare la anumite construcţii) în limba română veche prezintă deosebiri importante prin comparaţie cu româna modernă şi contemporană, ***ne propunem să explorăm principalele schimbări*** din acest compartiment în trecerea de la faza veche a limbii române la faza sa modernă şi contemporană.

După o prezentare generală a fenomenelor variaţie şi de schimbare diacronică angajând poziţia constituenţilor (§II), ne ocupăm de structura propoziţiei şi deplasarea verbului (§§III; IV). Alte fenomene de variaţie şi de schimbare de topică (vizând mai multe fenomene din grupul nominal şi discontinuităţile sintactice înregistrate în textele originale şi în traduceri) vor fi analizate în detaliu într-o carte viitoare (Nicolae în pregătire).

În afară de această scurtă introducere, monografia conţine ***patru capitole***. Capitolul al doilea (*Variaţie şi schimbare de topică în limba română. Cadru teoretic. Metodologie*) prezintă principalele fenomene de variaţie şi de schimbare diacronică din domeniul ordinii constituenţilor în limba română şi schiţează analize sintactice pentru majoritatea dintre acestea. În ce priveşte prezentarea cadrului teoretic şi a metodologiei, am considerat că este mai înţelept ca aceste subiecte să fie introduse într-o manieră mai detaliată în acest capitol, pentru a pune în valoare datele de limbă prezentate în componenta descriptivă a capitolului. Capitolele al treilea (*Deplasarea verbului şi structura nucleului propoziţional în româna modernă*) şi al patrulea (*O analiză diacronică şi comparată a deplasării verbului în limba română*) se concentrează asupra morfosintaxei sincronice şi diacronice a verbului românesc şi a structurii propoziţiei în limba română, iar capitolul al cincilea (*Concluzii generale*) strânge laolaltă atât rezultatele strict referitoare la tema propusă (ordinea constituenţilor), cât şi alte rezultate derivate din carte, unele strict privitoare la datele din română, altele cu implicaţii mai largi pentru analiza sintactică şi schimbările sintactice diacronice în general.

La prima vedere, poate părea ciudată prezenţa unui capitol destul de extins rezervat analizei românei moderne (capitolul al III-lea), în condiţiile în care lucrarea îşi propune o perspectivă explicit diacronică asupra temei examinate. Această strategie este motivată

BDD-B640-02 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 17:44:03 UTC)

metodologic: considerăm că o bună înțelegere a faptelor diacronice este precedată în mod obligatoriu de o analiză sincronică solidă; doar perspectiva sincronică ne permite să reflectăm asupra tuturor analizelor sintactice posibile şi să o formulăm pe cea mai corectă dintre acestea, ajutându-ne de criteriul judecăţilor de gramaticalitate. Acest demers nu este posibil pentru un stadiu de limbă încheiat, care oferă spre examinare doar material scris. Abordarea dinspre sincronie înspre diacronie permite însă formularea unui set coerent de teste sintactice în sincronie care să fie extinse înspre, şi adaptate la, diacronie.

Cadrul teoretic al lucrării este Programul Minimalist al Gramaticii Generative, în varianta dezvoltată după anii 2000 (Chomsky 2000 şi urm.); adoptăm de la Chomsky (2000) ideea că relațiile sintactice se stabilesc printr-un proces de ACORD (scrierea cu capităluțe trimite către o folosire tehnică a acestui termen), iar de la Pesetsky şi Torrego (2007), ideea că trăsăturile sintactice sunt caracterizate prin două dimensiuni, interpretabilitate şi valorizare. Cadrul teoretic se detaliază în §II.2; tot aici vom discuta pe scurt şi sursele sintactice ale variației de topică (deplasarea la periferia stângă; Parametrul centrului; distincţia configurațional / nonconfigurațional / configurațional discursiv).

Paradigma teoretică pe care am îmbrățişat-o justifică în bună măsură şi ***perspectiva de analiză*** pe care o avem asupra faptelor de limbă: restrângând discuția la verb (obiectul volumului de faţă), poziția verbului în propoziție este analizată în primul rând prin raportare la elementele funcționale din proiecția verbală extinsă (auxiliare, negație, complementizatori, pronume clitice, semiadverbe), raportarea la alți constituenți fiind un criteriu (important, dar) secundar. După cum se arată în capitolul al III-lea, întrucât constituenții argumentali au o topică relativ liberă[1], elementele funcționale sunt cele care oferă indicația reală a nivelului deplasării verbului în proiecția verbală extinsă. Una dintre schimbările fundamentale din trecerea de la latină la limbile romanice moderne este apariția şi consolidarea fenomenului de deplasare a verbului în domeniul flexionar (deplasare V-la-I) în majoritatea varietăților moderne, trecându-se însă printr-o fază romanică veche şi medievală cu gramatică V2 relaxată (v. distincția *gramatică V2 relaxată / gramatică V2 rigidă* formulată de Ledgeway 2007), i.e. deplasare a verbului în domeniul Complementizator (deplasare V-la-C) (v. Ledgeway 2012 şi bibliografia). Româna veche surprinde reziduuri ale gramaticii de tranziție V-la-C, precum şi alte fenomene conservatoare, întâlnite şi în alte varietăți romanice vechi (e.g. dislocarea nucleului verbal / interpolarea).

Spre deosebire de alte lucrări (mai vechi sau mai recente), care atribuie o importanţă sporită în domeniul sintaxei fie influenței slavonei şi a altor limbi de contact (cele mai importante fiind latina savantă, maghiara, greaca şi italiana) (v. Stan 2013: 21-22 şi bibliografia), fie uniunii lingvistice balcanice (e.g. Hill şi Alboiu 2016), lucrarea noastră are o ***perspectivă*** vădit ***romanică***: încercăm să găsim corespondente romanice pentru fenomenele din româna veche pe care le examinăm şi să derivăm existența acestora din structuri latineşti. Contactul lingvistic influențează în mod semnificativ frecvența unor fenomene (e.g.

[1] Topica relativ liberă a constituenților argumentali rezultă dintr-o „conspirație" a mai mulți factori, dintre care cei mai importanți sunt următorii: atribuirea liberă a nominativului în poziție postverbală, dublarea clitică a obiectului direct şi indirect, marcarea diferențială a obiectului direct.

BDD-B640-02 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 17:44:03 UTC)

encliza pronumelui reflexiv) şi poate duce la atestarea de structuri aberante din perspectiva regulilor sintactice ale românei vechi (e.g. encliză pronominală la dreapta negației propoziționale), însă este obligatoriu ca fenomenul de contact să se grefeze (fie şi parțial) pe o structură disponibilă în limba-țintă (e.g. disponibilitatea enclizei pronominale în sintaxa românei vechi).

În fine, unul dintre obiectivele asumate conştient pe parcursul lucrării este de a propune spre analiză ***fenomene relevante cantitativ*** pentru sintaxa limbii vechi. Cu alte cuvinte, lucrarea noastră nu este o colecție de exemple cu caracter de excepție, ci se apleacă asupra unor fenomene bine reprezentate cantitativ, cu relevanță pentru funcționarea limbii vechi în ansamblu.

1.2 Mulţumiri

O cercetare ştiințifică amplă este arareori un demers pe deplin individual, astfel că doresc să îmi exprim recunoştința față de mentorii şi colegii mei.

* *

*

Doamna profesoară Gabriela Pană Dindelegan m-a influențat profund chiar înainte de a o fi cunoscut în persoană: ca elev de liceu, am citit (întâmplător!) *Elemente de gramatică* şi *Teorie şi analiză gramaticală*, cărți care m-au îndrumat către lingvistică. Încă din primul an al ciclului de licență, doamna Dindelegan m-a invitat să particip la întâlnirile de lucru ale colectivului de gramatică de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", adevărată şcoală de cercetare care m-a integrat în timp. Îi sunt recunoscător doamnei Dindelegan nu doar pentru faptul că mi-a coordonat cu multă generozitate şi răbdare toate disertațiile academice (licență, masterat, doctorat), a citit cu mult spirit critic toate articolele, capitolele, comunicările şi notele pe care le-am scris, ci şi pentru că îmi este mentor şi model uman şi profesional. Ceea ce îi datorez doamnei Dindelegan este deci incalculabil.

Tot incalculabil este ceea ce îi datorez doamnei profesoare Alexandra Cornilescu. Doamna Cornilescu a avut generozitatea excepțională de a mă invita să îi fiu colaborator din perioada în care eram student la masterat. Cuvântul „colaborator" are un înțeles asimetric, întrucât doamna Cornilescu îmi este înainte de toate mentor şi profesor: mi-a îndrumat lecturile de gramatică generativă şi de filosofie a limbajului, a citit cu răbdare multe dintre textele pe care le-am scris, a petrecut multe ore din zi şi din noapte învățându-mă, toate acestea cu multă căldură şi bunăvoiță. Îi mulțumesc doamnei Cornilescu pentru că mi-a fost şi continuă să–mi fie mentor şi model.

Stagiile academice de la Facultatea de Limbi Moderne şi Medievale a Universității din Cambridge (2012, 2015) mi-au dat ocazia să fiu îndrumat de doi profesori de excepție.

Profesorul Adam Ledgeway îmi este model şi sursă constantă de inspirație şi sprijin: prin lucrările Domniei-Sale (uneori în manuscris) pe care mi le-a pus cu multă generozitate la dispoziție, prin faptul că – în ciuda programului său extrem de încărcat, uneori imposibil – a găsit întotdeauna timp să îmi ofere îndrumare ştiințifică şi să-mi orienteze lecturile şi prin

BDD-B640-02 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 17:44:03 UTC)

prietenia pe care mi–a arătăt-o din primele momente în care ne-am cunoscut. Curiozitatea şi rigoarea Domniei-Sale sunt contagioase şi stimulatoare. De asemenea, profesorul Ledgeway a acceptat să facă parte din comisia de examinare a tezei mele de doctorat şi să patroneze stagiul de cercetare din 2015, perioadă în care o bună parte din monografia de faţă a fost gândită şi redactată.

Profesorului Ian Roberts îi datorez prezenţa mea la Cambridge în 2012; îi sunt recunoscător pentru încrederea pe care mi-a acordat-o atunci când a acceptat să fie coîndrumătorul tezei mele de doctorat şi pentru îndrumarea academică pe care mi-a acordat-o cu multă generozitate ori de câte ori a fost nevoie. Discuţiile cu profesorul Roberts sunt caracterizate de un soi de „scepticism benefic", care m-a făcut de multe ori să ierarhizez mai bine componentele unei argumentaţii şi să caut argumente mai solide pentru analizele lingvistice pe care le propun.

Dintre profesoarele mele de la Facultatea de Litere din Bucureşti, ţin să le mulţumesc în special şi doamnelor Camelia Stan şi Rodica Zafiu. Doamnei Stan îi sunt recunoscător pentru încrederea pe care mi-a acordat-o ca profesor de seminar al cursurilor dumneaei de sintaxă, pentru generozitatea cu care mi-a îndrumat lecturile şi pentru nenumăratele discuţii pe teme de lingvistică. Doamna Zafiu mi-a acordat încredere fără rezerve şi mi-a dat cu generozitate îndrumare ştiinţifică.

Adina Dragomirescu, căreia îi dedic această carte, este sursa mea constantă de echilibru şi energie, pe toate planurile.

* *
*

Pentru discuţii productive şi sugestii bibliografice, le mulţumesc profesorilor şi colegilor mei din colectivul (extins) de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" şi din Departamentul de Lingvistică al Facultăţii de Litere (Raluca Brăescu, Gh. Chivu, Blanca Croitor, Andreea Dinică, Ionuţ Geană, Mihaela Gheorghe, Dana Manea, Margareta Manu Magda, Carmen Mîrzea Vasile, Cristian Moroianu, Oana Murăruş, Isabela Nedelcu, Irina Nicula, acad. Marius Sala, Marina Rădulescu Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, Camelia Uşurelu, Andra Vasilescu), colegilor de la Universitatea din Cambridge (Gigi Andriani, Theresa Biberauer, Valentina Colasanti, Norma Schifano, Michelle Sheehan, Cameron Taylor, Jenneke van der Wal, Sam Wolfe) şi domnului Mircea Frânculescu (Societatea de Ştiinţe Filologice). Am avut şansa să întâlnesc profesori ai generaţiilor trecute (profesorii profesorilor mei) ale căror cercetări şi-au pus amprenta asupra activităţii mele; îmi îndrept gândurile de recunoştinţă către doamnele profesoare Florica Dimitrescu şi Valeria Guţu Romalo şi domnul profesor Dumitru Chiţoran.

Doamnele profesoare Virginia Hill (Universitatea din New Brunswick) şi Gabriela Alboiu (Universitatea din York, Canada) mi-au pus la dispoziţie manuscrisul lucrării *Verb Movement and Clause Structure in Old Romanian* (Hill şi Alboiu 2016), excelentă sursă de inspiraţie, fapt pentru care le sunt recunoscător.

BDD-B640-02 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 17:44:03 UTC)

Părți din lucrare au fost prezentate la diverse conferințe și seminare; le sunt recunoscător pentru observații, comentarii și sugestii următorilor colegi: Gigi Andriani, Norma Schifano (Cambridge), Roberta D'Alessandro (Leiden), Martin Maiden, John Charles Smith, Sandra Paoli (Oxford), David Pesetsky (MIT), Giuliana Giusti (Veneția), Adrian Chircu (Cluj), precum și publicului de la conferința *Going Romance 2015* (Lisabona).

Forma finală a manuscrisului a beneficiat de lectura atentă a Gabrielei Pană Dindelegan, a Ralucăi Brăescu și a Adinei Dragomirescu. Le mulțumesc atât dumnealor, cât și celorlalți doi referenți științifici ai lucrării, Mihaela Gheorghe și Dana Manea.

Le mulțumesc, de asemenea, următorilor colegi: Danei Niculescu pentru colaborarea la studiul pronumelor clitice în limba română veche, Emanuelei Timotin pentru întocmirea corpusului pentru monografia colectivă *The Syntax of Old Romanian* (SOR 2016), corpus preluat parțial în lucrarea de față, lui Ștefan Colceriu pentru consultațiile privitoare la faptele de limbă înregistrate în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor și lui Gigi Andriani și Jenneke van der Wal pentru judecățile de gramaticalitate asupra exemplelor din italiană și, respectiv, neerlandeză.

Gânduri de recunoștință adresez colegilor de la Editura Universității din București: Alexandru Calmâcu, Irina Hriţcu și Meri Pogonariu.

Un gând aparte îndrept către familia mea (Adina, Georgeta, Ion, Elena, Adrian, Nicoleta, Victoria, Dana, Răzvan) și către prietenii mei nelingviști (Gabriel, Remus, Alexandru, Sabin).

* *

*

O parte dintre datele prezentate și analizele propuse în această lucrare reprezintă rodul proiectului postdoctoral cu tema individuală *O perspectivă comparată și tipologică asupra sintaxei limbii române vechi: problema configuraționalității*, desfășurat în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077. Capitolele III (*Deplasarea verbului și structura nucleului propozițional în româna modernă*) și IV (*O analiză diacronică și comparată a deplasării verbului în limba română*) reprezintă versiuni revizuite și îmbogățite ale capitolelor omonime din *Raportul științific de cercetare postdoctorală*.

Pe această cale, îmi exprim profunda recunoștință față de acad. Eugen Simion (președintele Consiliului științific al proiectului), prof. dr. Valeriu-Ioan Franc (managerul proiectului) și față de tutorii îndrumători lingviști, acad. Marius Sala și prof. dr. Gabriela Pană Dindelegan.

BDD-B640-02 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.172 (2026-11-09 17:44:03 UTC)